

KORRUPTION PÅ SVENSKA, MER ÄN BARA PENGAR

Den vanligaste formen av korruption är inte den där pengar byter ägare, utan en som är svårare att sätta fingret på: vänskapskorruption. Det menar Johanna Skinnari och Lars Korsell, som här beskriver fenomenet närmare.

Text: Johanna Skinnari och Lars Korsell

Många har mutskandalerna i Göteborg i färskt minne. I utbyte mot feta byggkontrakt med Göteborgs stad fick tjänstemän inom kommunala förvaltningar byggnadsarbeten utförda på egna eller familjemedlemmars bostäder. Notan för "tilläggsuppdragen" gick till kommunen. Det rörde sig om flera tämligen klara fall av korruption, i alla fall om man frågar skattebetalarna. Ofta är det denna form av tydlig korruption vi har på näthinan. Formen är inte alltid reda pengar utan kan vara något mer förtäckt: tjänster, leveranser, kraftiga rabatter, resor och evenemang. Som smörjmedel före avgörande beslut, eller som belöning i efterhand, men ändå – mutor som mutor. Det är också sådana korruptionsrelaterade beteenden som i hög grad engagerar rättsväsendet och medierna.

Ofta för korruption tanken till företag som försöker påverka upphandlingar hos den offentliga sektorn eller få till stånd andra fördelaktiga beslut (Brå 2007:21; Brå 2010:9; Brå 2013:15, Konkurrensverket 2013:6, Ds 1999:62). Under ytan finns dock ett problem som enligt vår uppfattning inte fått tillräcklig uppmärksamhet. Det handlar om vänskapskorruption, där utbytena inte är lika tydliga som i exemplen ovan. Det kan ha gått lång tid innan vänskapen övergår i korruption, och ännu längre tid innan någon motprestation sker. Vid vänskapskorruption byter pengar sällan ägare. I stället är det ofta tjänster som byts mot tjänster, ofta utan särskilt tydliga spår. Allt detta minskar risken att utomstående uppfattar det som korruption.

Etablerade personer har mycket att förlora om de ertapas med brott. De måste därför kunna lita på varandra för att hand i hand gå över gränsen till det brottsliga. Även om grunden för all korruption är relationen, är den än viktigare vid vänskapskorruption. Fokus är ofta långsiktigt: om jag gynnar dig kommer du så småningom att gynna mig.

Frågan är om inte vänskapskorruption förekommer i stora delar av samhället. Släktingar och bekanta går före i bostadskön. Någon får anställning trots att andra i högre grad lever upp till kravet på skicklighet och förtjänst. Lokala

företagare gynnas eftersom det säkert kommer att betala sig i långa loppet. Den här typen av vänskapskorruption kanske kan uppfattas som förståelig, mänsklig och mindre allvarlig. Men i våra undersökningar har vi sett att vänskapskorruptionen även tagit sig in i myndighetsutövningen.

Vänskapskorruption inom myndighetsutövning

Vår senaste undersökning om korruption – *Korruption i Myndighetsverige. Otillåten påverkan mot insider* (Brå 2014:4) – är i mångt och mycket en historia om vänskapskorruption, visserligen ibland med inslag av ekonomisk bonus till den samarbetsvillige myndighetspersonen. Ofta är denna bonus liten, även om det finns undantag.

Korruptionen handlar exempelvis om att en polis läcker information om förestående tillslag, en kriminalvårdare låter en intagen ringa utan att lyssna vilket möjliggör otillåtna samtal med kumpaner, och en handläggare på Försäkringskassan be-

Svensk byråkrati är välfungerande

talar ut bidrag som mottagaren inte är berättigad till. Andra exempel är handläggare på Skatteverket som bistår med råd och dåd och en tulltjänsteman som låter en misstänkt lastbil passera okontrollerad. Dessa exempel på allvarigare fall av vänskapskorruption påverkar myndigheternas legitimitet och funktionssätt i hög grad. Lyckligtvis är dessa exempel ovanliga, säkerligen mer ovanliga än de ovan nämnda exemplen med lägenhetskontrakt, anställningar och gynnade lokala företagare.

Vänskapskorruption kommer krypande

Varför är det ovanligt med korruption inom myndighetsutövningen? En uppenbar förklaring är att det handlar om allvarliga avsteg från det egna yrkets kärna. Här ska man inte underskatta det skydd tjänstemannaetiken ger. Svensk byråkrati är välfungerande. Det krävs därför inga sedlar för att skynda på bygglovsärenden eller för att få vårdcentralens läkare att öppna dörren till undersökningsrummet.

En annan förklaring är att man överskattar både påverkarnas kapacitet och behov. Inte ens personer inom ekono-

misk och organiserad brottslighet har resurser att på ett brett plan upparbeta myndighetskontakter i syfte att korrumpdera dessa. Dessutom klarar de allra flesta av sin kriminella affärsverksamhet helt utan hjälp från myndighetspersoner.

Däremot finns en del personer som tämligen skickligt tar tillvara på de tillfällen som uppstår. Det är här vänskapen kommer in i bilden. Relationerna uppstår ofta i tjänsten, där myndighetspersonen upptäcker eller utreder brott och påverkaren driver kriminell affärsverksamhet. I början är relationen strikt yrkesmässig, men med tiden glider den mer och mer över i en vänskapsrelation. Denna vänskap kan övergå i korruption redan efter några månader, men fall finns också där det dröjt upp emot tio år. Därför blir relationerna mycket resurskrävande – det tar tid att bygga upp och att upprätthålla ett nära förtroende. Det sätter en naturlig gräns för hur många personer man kan bygga relationer till. En påverkare berättar:

[Det hade gått] över ett års tid. Sen sa jag en gång till honom, jag var och hälsade på hans arbetsplats [en myndighet] och frågade honom "du, det är så att jag behöver lite uppgifter på en person, kan du knacka fram det?" "Ja, men det är inga problem". (Beskuret citat från Brå 2014:4, s. 98).

I andra fall finns en befintlig relation till följd av gemensamma vänner, uppväxt, kärlek eller familjerelationer. Särskilt familje- och kärleksrelationer är något myndigheterna intresserat sig för, medan de rena vänskapsrelationerna inte har väckt lika stort intresse, kanske för att de inte är lika synliga.

Det är svårt för myndighetspersonerna att förklara när de gick över gränsen från en yrkesmässig relation, eller för den delen vänskapsrelation, som inte påverkade deras yrkesutövning till en som gjorde det. De beskriver det som en stegvis process där de en dag "förlorar fotfästet", eller att den "moraliska kompassen" svikit. Vänskapen med påverkaren blev viktigare än vänskapen med kollegorna och att slå vakt om yrkets integritet. Myndighetspersonen har svikit sitt uppdrag, sina kollegor och åtminstone indirekt underlättat grova brott.

De mest framgångsrika påverkarna beskrivs ofta med ord som manipulativa, charmiga och snälla. En myndighetsperson beskriver mötena med påverkaren:

Nej, det ringde inga varningsklockor, den gången när [vi träffades igen i tjänsten]. Det är som att möta en kompis, det är det som är det obehagliga. Att den här personen är så, kan föra sig. Han har inte de här fasonerna som en del kriminella kanske har. En vanlig snubbe liksom. (citat från Brå 2014:4, s. 43)

Fördomar om organiserad brottslighet kan också verka till påverkarnas fördel. Myndighetspersonerna väntar sig en hårdför kriminell med tatueringar, guldkedjor och stor våldsbänagenhet, men möter någon som påminner om dem själva och är ytterst mänsklig. I synnerhet ekobrottslingar uppfattas ofta som harmlösa, knappt ens brottsliga. Det gör att vaksamheten för påverkansförsök är låg, och det blir enklare att inleda vänskapsrelationer. Centralt för många påverkare är också förmågan att läsa myndighetspersonerna, att lyssna på deras problem och att vinna deras förtroende. En påverkare beskriver denna kompetens med orden: "cynisk, social kompetens att läsa vad folk behöver". När denna vänskap sedan utvecklas till vänskapskorruption var som nyss nämnts svårt att sätta fingret på, men ett tecken är när påverkarna börjar testa om myndighetspersonen är möjlig att påverka. Detta sker genom så kallade beredskaps- eller varningsfraser (Wästerfors 2004; Mars 1994). I praktiken är dessa ofta skämt

om mutor, som kan bli till allvar om myndighetspersonen visar intresse eller skämtas bort om man bemöts av ogillande.

Vardaglig vänskapskorruption?

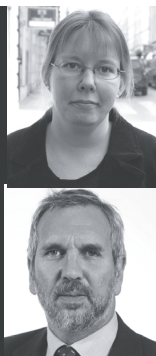
Åter till den mer jordnära vänskapskorruptionen med lägenheter, anställningar och lokala företagare på orten. I dag känner vi till en hel del om vänskapskorruption inom den nyss beskrivna myndighetsutövningen. Betydligt vanligare än denna är, tror vi, den vänskapskorruption som sker utanför myndighetsutövningen och där finns sällan någon uttalad kriminell person med i bilden. Det handlar om svägerpolitik, bekantas bekanta eller manliga nätverk där byggföretagare möter upphandlare på puben.

Kunskapen om den vardagliga vänskapskorruptionen är dock bristfällig. Många gånger är handlingen inte brottslig, snarare olämplig än olaglig. Behöver vi då veta mer om något som kanske uppfattas som oförargligt? Vi tror det. Problemet med vänskapskorruption är mängden situationer som var och en för sig inte leder till några större skador. När mindre resursstarka personer med få kontakter ständigt blir förbigångna är det fara värt att de kommer att uppfatta hela samhället som korrumpat.

I dessa tider med hög arbetslöshet, en icke fungerande bostadsmarknad, vikande sociala skyddsnet och växande klyftor borde vänskapskorruption sätta djupare spår än tidigare. Denna utveckling borde också leda till att behovet av informella strukturer ökar för att runda systemen. Visst kan det låta trivsamt med sådana strukturer, men döljer sig inte vänskapskorruption bakom begreppet? Frågan kvarstår dock, vi vet för lite om detta fenomen.

REFERENSER

- Brå 2007:21. *Korruptionens struktur i Sverige. "Den korrupte upphandlaren" och andra fall om mutor, bestickning och maktmissbruk.*
- Brå 2013:15. *Den anmälda korruptionen i Sverige. Struktur, riskfaktorer och motåtgärder.*
- Brå 2014:4. *Korruption i Myndighetssverige. Otillåten påverkan mot insider.*
- DS 1999:62. *Hederlighetens pris – en ESO-rapport om korruption.*
- Konkurrensverket 2013:6. *Osund konkurrens i offentlig upphandling. Om lagöverträdelse som konkurrensmedel.*
- Mars, G. (1994). *Cheats at work. An anthropology of workplace crime.*
- Wästerfors, D. (2004). *Berättelser om mutor. Det korruptas betydelse bland svenska affärsmän Öst- och Centraleuropa.*

Johanna Skinnari är utredare vid, och Lars Korsell är chef för, enheten "Ekonomisk och organiserad brottslighet" vid Brottsförebyggande rådet (Brå)